

Щербина С. М.

кандидат пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Щербина І. Ю.

Криворізький державний педагогічний університет

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОСТІ НАВЧАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті досліджується проблема емоційності навчання в історії розвитку педагогічної думки. Уточнено педагогічну сутність поняття «емоційність навчання».

Ключові слова: емоції, відчуття, емоційність навчання, принцип емоційності навчання.

В статье исследуется проблема эмоциональности обучения в истории развития педагогической мысли. Уточнено педагогическую сущность понятия «эмоциональность обучения».

Ключевые слова: эмоции, чувства, эмоциональность обучения, принцип эмоциональности обучения.

The problem of an emotionality of training in the history of development of pedagogical thought is considered in this article. It is specified pedagogical essence of concept «emotionality of training».

Key words: emotions, feelings, emotionality of training, a principle of an emotionality of training.

Постановка проблеми. Сучасні умови життя та діяльності людини в Україні характеризуються кардинальними змінами в сфері економіки, соціальних ситуаціях та освіти. Суспільство висуває нові вимоги до розвитку особистості, зокрема її емоційної сфери – формування ініціативності, сміливості, вміння приймати самостійні рішення, швидко адаптуватися до різних умов. Вирішення цього загального завдання тісно пов'язане з реалізацією Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Діти України», Закону України «Про освіту», в яких визначено, що побудова демократичного суспільства, його розвиток значною мірою залежить від творчості, активності та емоційної стійкості його членів. Емоційність навчання учнів визнано одним із важливих напрямів гуманізації педагогічного процесу, забезпечення особистісно зорієнтованого навчання.

Мета статті – розкрити як проблема емоційності навчання представлена в історії розвитку педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що проблема емоційності навчання не є новою в педагогічній теорії і практиці. Вона цілком природно привертала увагу багатьох видатних представників педагогічної науки. Цінні надбання про шляхи й засоби емоційності навчання, актуальність яких і нині важко переоцінити, містяться в працях Я. Коменського, Й. Песталоцці, А. Дістерверга, К. Ушинського, В. Сухомлинського.

Так, Ян Амос Коменський, закликаючи вчителів зробити працю учнів джерелом радості й задоволення, зазначав, що ми повинні намагатися, щоб усе те знання, яке ми бажаємо повідомити учням, було представлено їхнім почуттям, щоб самі безпосередньо наявні предмети, зворушували, зачіпали, приводили в рух, приваблювали почуття, а останні, у свою чергу, – розум. Для досягнення цього педагог пропонував вводити в навчання наочність, ситуації ігор, театральні вистави тощо.

Виступаючи проти задушливої атмосфери занять, Й. Песталоцці велику силу навчання вбачав у почутті успіху. Він прагнув побудувати процес оволодіння знаннями на психологічній основі, зокрема на чуттєвому пізнанні. Ідеї Й. Песталоцці про розвивальний характер навчання К. Ушинський назвав «великим відкриттям дидактики». Його послідовник А. Дістервег вважав недопустимим, коли школа вселяє нудьгу в учнів. Він висував вимогу проводити заняття з інтересом і захопленням. Для цього педагог зобов'язаний використовувати ситуацію новизни, різноманітні засоби подачі знань, проявляти особисту активність, жвавість тощо.

У педагогічній спадщині К. Ушинського розкрито своєрідність емоцій, їх зв'язок з потребами, обґрунтовано вплив емоцій на інтелектуальні процеси, підкреслено головну ознаку почуттів – суб'єктивне ставлення людини до навколишнього світу. Велику увагу К. Ушинський приділяв активності особистості в навчально-виховному процесі. Він підкреслював, що навчання, позбавлене будь – якого інтересу, вбиває в учнів бажання вчитися.

Основи теорії емоційності навчання в педагогічній науці були закладені в 20–40 роках ХХ ст. Особливо значну роль у розробці цієї проблеми відіграли П. Блонський, Н. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко, С. Русова, Я. Чепіга, С. Шацький та ін. Вони переконливо доводили важливість враховувати особливості емоційного життя дитини й насичувати навчальний процес такими емоціями, які сприяли б моральному і розумовому вихованню учнів. С. Шацький писав, що ми повинні розуміти, яке велике значення має емоційний бік у роботі наших школярів. Обґрунтовуючи потребу емоційності процесу навчання, Н. Крупська зазначала, що вчителі мають пов'язувати навчальний матеріал з емоційними переживаннями учнів.

Емоційному вихованню особистості приділяв увагу А. Луначарський. Метою цього виду виховання він вважав формування моральних, інтелектуальних і естетичних почуттів у їх єдності, виховання почуття колективізму, вміння володіти своїми емоціями.

І хоча в 20–40-х роках вимога емоційності навчання не висувалася як самостійний принцип дидактики, більшість педагогів того часу вводили її до змісту принципу виховуючого навчання.

Значний практичний інтерес становлять рекомендації В. Сухомлинського щодо емоційної насиченості процесу навчання і створення інтелектуально-емоційного фону уроку. Так, досліджуючи проблему взаємозв'язку емоційного та інтелектуального в процесі навчання, видатний пе-

дагог дійшов висновку, що «без надійної емоційної основи неможливе не тільки успішне, а й взагалі нормальне навчання» [5, с. 502]. Тому підтримка позитивного емоційного фону – це важливе завдання вчителя. Саме навчальна діяльність повинна, на думку відомого вченого, стати для учня джерелом інтересу і духовного збагачення.

Оскільки досліджувана проблема є однією з найактуальніших у сучасній психолого-педагогічній науці, цілком логічно, що на з'ясуванні її певних аспектів була сфокусована увага ряду дослідників.

Термін «емоційність» походить з латини й французької, що означає «хвилювати», «збуджувати». Поняття «емоційність навчання» психологи (С. Максименко, А. Маркова, О. Чебикін, В. Ямницький та ін.) характеризують як активне залучення сфери почуттів до засвоєння знань. Метою емоційного забезпечення навчальної діяльності вчені вбачають у «насиченні уроку різноманітними переживаннями учнів, що є як основою формування почуттів, так і формою їх вираження» (Н. Павленко); в «активізації творчих дій учнів» (В. Ямницький); у «нейтралізації монотонії, психічного перенасичення й активізації пізнавальної діяльності учнів» (Н. Фетискін).

У дидактиці проблему емоційності навчання також трактують по-різному. Так, А. Алексюк, В. Помагайба, М. Скаткін розглядають емоційність як принцип навчання, що полягає в здійсненні емоційного впливу на учня як суб'єкта навчання.

Вперше в дидактиці принцип емоційності навчання виділив В. Помагайба. Учений виходив з того, що, по-перше, обгрунтовані педагогікою принципи навчання – наочність, свідомість, доступність та ряд інших – стосуються в основному інтелектуального боку навчального процесу. Тим часом людина, а особливо дитина, у своїй діяльності керується не тільки розумом, а й емоціями, почуттями, що невідривні від процесу мислення й виражають суб'єктивне ставлення особистості до навколишньої дійсності. Тому, навчаючи і виховуючи дітей, не можна, на думку вченого, не враховувати емоційний бік їхнього життя. По-друге, в школах часто ще не вміють використовувати і відповідно спрямовувати емоційну сторону навчального процесу, і це, як правило, стає причиною неуспішності: якщо навчання не захоплює учнів, вони втрачають бажання вчитися, інтерес до знань. По-третє, створення емоційного фону навчання є необхідною умовою для перетворення знань у переконання.

В. Помагайба зробив висновок, що «система дидактичних принципів має бути обов'язково доповнена принципом емоційності» [3, с. 4]. Він розкрив найголовніші закономірності емоційності навчання, а саме: оперування яскравими образами в процесі навчання; забезпечення відчуття радості від досягнутого успіху; логіко-емоційної взаємодії між учителями й учнями, а також конкретизував їх правилами: навчай енергійно, з почуттям; навчай образно, використовуючи яскраві факти з життя, літератури; не допускай одноманітності в навчанні; на кожному уроці дбай про нове як

у змісті, так і в методах навчання, бо нове завжди приваблює; виховуй в учня впевненість у своїх силах та ін.

Точку зору В. Помагайби поділяє ряд відомих учених. Так, Ю. Бабанський серед принципів навчання називає принцип забезпечення позитивної мотивації, мета якого полягає у формуванні в учнів позитивних емоцій до навчальної діяльності, її змісту, форм і методів. У контексті оптимізації процесу навчання відомий дидакт розкриває методи і прийоми емоційного стимулювання навчальної діяльності.

М. Скаткін виділяє принцип позитивного емоційного фону навчання, що передбачає розвиток позитивних емоцій у процесі навчання, а також активізацію внутрішніх сил школяра (потреб, мотивів, інтересів). З метою забезпечення емоційності навчання вчений радить використовувати дидактичні ігри, твори мистецтва, гумор, зв'язок з життям, організовувати пошукову діяльність учнів. Серед засобів емоційного впливу на школярів велика роль, як вважає М. Скаткін, належить особистості вчителя, його емоційному мовленню, особистісному ставленню до навчального матеріалу. Водночас учений констатує той факт, що в шкільній практиці явно недооцінюється роль емоційного фактора у процесі навчання, і розкриває причини «емоційного голоду», що викликають в учнів негативні переживання: перевантаження змісту освіти; відсутність чіткого розмежування між основними знаннями, які підлягають тривалому запам'ятовуванню, і матеріалом, не обов'язковим для запам'ятовування; недостатня насиченість уроків емоційним мовленням учителя; часті конфлікти з учителями, які не завжди володіють необхідним педагогічним тактом; недостатня кількість у підручниках емоційно-художнього, цікавого матеріалу.

І. Підласий розглядає емоційність навчально-виховної діяльності як одну із загальних вимог, котрим повинен відповідати якісний урок у сучасній школі. Характеризуючи принципи педагогічного процесу, Б. Лихачов виділяє принцип цілісного і гармонійного інтелектуально-емоційного, емоційно-вольового та практично-дійового формування особистості в процесі навчання і виховання. М. Яновська зазначає, що сучасна технологія педагогічної праці обов'язково повинна опиратися на емоційний відгук учнів, на їхні вольові зусилля.

Ряд учених (Б. Друзь, О. Савченко, В. Сухомлинський, І. Харламов та ін.) характеризують емоційність навчання як процес, спрямований не тільки на емоційне забарвлення думки, активізацію розумових і творчих здібностей учнів, а й на розвиток у них бажання вчитися. Так, І. Харламов зазначає: «Емоційність навчання означає такий характер організації навчальної роботи, при якому в учнів збуджується інтерес і внутрішній потяг до активної навчально-пізнавальної діяльності» [6, с. 158].

Осмислення наявного наукового доробку з аналізованої проблеми дає змогу внести певні уточнення щодо понятійного визначення емоційності навчання. Ми розглядаємо емоційність навчання як своєрідну за харак-

тером організацію навчальної діяльності учнів, спрямовану на активізацію внутрішніх сил школяра (потреб, мотивів, інтересів), формування в нього інтелектуальних почуттів, позитивного ставлення до навчальної діяльності, на розвиток бажання вчитися.

Необхідність емоційного впливу на учнів у процесі навчання відмічають багато вчених, учителів-практиків, педагогів-новаторів. Так, Ш. Амонашвілі, розкриваючи психологічні основи педагогіки співробітництва, пише: «Я звернув увагу на емоційно-експресивний бік педагогічного процесу. Без емоцій взагалі неможливе ні викладання, ні учіння» [1, с. 23].

Фундатор вітчизняної початкової освіти сьогодення О. Савченко характеризує проблему емоційності навчання молодших школярів у руслі розвивального навчання. Вона доводить, що «емоційне забарвлення думки виникає в результаті збагачення змісту навчання емоціями, використання незвичних способів постановки завдань, внутрішньої активності учня. Завдяки взаємодії зовнішніх і внутрішніх умов формуються активна позиція школяра у навчанні, його бажання вчитися» [4, с. 169].

Також доведено, що під впливом емоційності навчання в учнів поступово формується пізнавальний інтерес, у якому поєднуються інтелектуальні, емоційні та вольові компоненти (Н. Бібік). А плеяда відомих учених (Н. Волкова, О. Савченко, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.) вбачає в емоційності навчання важливий дидактичний засіб розвитку пізнавальної активності школярів.

Н. П. Волкова зазначає, що «принцип емоційності навчання реалізується через жвавий, образний виклад матеріалу, мову учителя, його ставлення до учнів, зовнішній вигляд, використання цікавих прикладів, застосування наочності і технічних засобів навчання, створення в учнів почуття виконаного обов'язку» [2, с. 272].

Висновки. Таким чином, проблему емоційності навчання розглядали багато психологів, педагогів, методистів. Незважаючи на різні точки зору щодо трактування суті цього феномена та його основних характеристик, науковці вказують на необхідність і доцільність активного залучення емоційної сфери учнів до процесу засвоєння знань, що сприятиме формуванню пізнавальних інтересів та інтелектуальних почуттів школярів.

Література

1. Амонашвили Ш. Психологические основы педагогики сотрудничества / Шалва Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – С. 23.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 576 с.
3. Помагайба В. Емоційність як принцип навчання / В. Помагайба // Радянська школа, 1965. – № 3. – С. 4–5.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / Олександра Яківна Савченко. – К. : Абрис, 1997. – С. 169.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибр. тв. : У 5 т. – К. : Рад. шк., 1997. – Т. 3. – С. 502.
6. Харламов І. Ф. Педагогіка : навчальний посібник / Іван Федорович Харламов. – М. : Юрист, 1997. – С. 158.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2011 р.